

УДК 008+94] (094)

Захаревич Д. Є.

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРНЕ НАДБАННЯ»

У статті подано аналіз документів з питань охорони та використання культурного надбання, який дає змогу прослідкувати зміну пріоритетів у процесі формування світового руху щодо збереження цієї спадщини. Хоча ці конвенції, хартії та законодавчі акти ще не є завершеною системою, але загалом вони становлять нормативний фундамент для співпраці держав у цій царині.

Предметом уваги суспільства до збереження культурних цінностей стали війни, які руйнували все, що було створено протягом століть.

Доктринальні засади міжнародного права щодо захисту культурних цінностей від воєнних дій почали зароджуватися в Європі ще в XVI-XVII ст. [1].

З часом такі явища, як зростання населення, а, відповідно, збільшення площ, що відводяться під забудову (до якої включають пам'ятки історії та культури), часта зміна стилів у мистецтві та ін. висунули нові вимоги до підходів, спрямованих на захист і збереження культурних цінностей, що визначалися як *культурна спадщина* або *культурне надбання*.

Дослідження еволюції поняття «*культурне надбання*» крізь призму міжнародних документів дає нам можливість прослідкувати історію формування сучасного розуміння цього культурологічного терміна в загальносвітовій практиці.

Першу ж офіційну спробу встановити послідовну та логічну філософію захисту було здійснено в Society for the Protection of Ancient Buildings' Manifesto або SPAВ (Маніфест громадського захисту давніх споруд) у 1877 р. Маніфест складається переважно з прохання про заміну

відновлення на захист, і лише останні два параграфи рекомендують філософію турботи. Проте це відносно коротке твердження Маніфесту стало відправним пунктом для багатьох значно пізніше випущених програмних заяв, де прийняли і розвинули основну тему Маніфесту SPAВ.

Одним із перших міжнародних документів, що розглядає поняття «*культурне надбання*», який було прийнято лише 1972 р., є конвенція «Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини». Це перший міжнародний документ, який вносить у назву поняття «*культурна спадщина*», як ключове, і в тексті вживає його разом із поняттям «*культурне надбання*».

Проблема полягає в тому, що на сьогодні поняття «*культурна спадщина*» та «*культурне надбання*» вживаються часто і у вітчизняній, і в світовій науці як тотожні, водночас маючи різний зміст.

Основні документи в сфері *культурного надбання* продукували дві міжнародні організації - ICOMOS і UNESCO. ICOMOS - це міжнародна неурядова організація, яка підтримує дослідження теорії, методології і технології дбайливого ставлення до пам'ятників, історичних місцевостей та ділянок. Організація The United Nations Educational and Scientific Organisation (UNESCO)

від самого початку свого заснування у 1947 р. видавала різні угоди та інші документи для збереження *культурного надбання*.

ЮНЕСКО визначає *культурне надбання* як «продукт і свідок різних традицій і духовних досягнень минулого і... таким чином суттєвий елемент в індивідуальності народів» [2]. В іншому визначенні цієї організації підкреслюється, що *надбання* - те, що ми цінуємо з минулого.

Означене порушує питання про мету захисту надбання. Наприклад, чому оберігають старі будівлі чи окам'янілі пейзажі? Відповідь, на думку Ж. Девісона, передбачає те, що головна цінність *надбання* - у його можливості створити робочі місця і дати прибуток [3]. Інші автори визнають, що *надбання* - важливий економічний актив, проте наголошують, що це пояснення занадто вузьке [4] і не дає визначення *культурного надбання*. Контекст дослідження вимагає ширшого його тлумачення. Тим більше, що деякі ознаки *надбання*, найвірогідніше, будуть більш або менш важливими для різних груп людей.

Надбання складається з понять, що мають тривале походження і важливе значення для суспільства з точки зору його вірувань, традицій та ідентичності. Ознаки *надбання* не обов'язково матеріальні, часто це символи та цінності, які були створені в суспільствах, а не лише фізичні речі. Вони змінюються від одного покоління до іншого, тобто можна сказати, що *культурне надбання* також базується на методах, які виражають традиції, сформовані недавно або ж давно кожною соціальною групою.

Поняття *культурного надбання*, яке зазвичай складалося з фізично, історично і археологічно отриманих даних, розширилося і включає мову, музику, звичаї, традиції, мистецтво, інтелектуальну власність, а нещодавно - ще й фотографію та фільми. Таким чином, ми говоримо про матеріальне і невідчутне *культурне надбання*.

Отже, збереження *культурного надбання* передбачає не лише попередження погіршення стану якого-небудь пам'ятника, твору мистецтва або документа, але також і збереження мов, музичних традицій, артистичних методів або бачень дійсності.

Культурне надбання нації не обмежується матеріальною *спадщиною* історичного процесу формування цінностей, а також включає стан, у якому на даний момент існують ці цінності. То ж, не дивлячись на різноманітне збереження в природі матеріального і невідчутного *культурного надбання*, на них однаково сильно впливає жива поточна культура населення, яка збагачується вкладом творчого потенціалу сучасників,

щоб скласти *надбання* для майбутніх поколінь.

Тому ми повинні говорити про збереження як матеріального, так і духовного *культурного надбання*, і як воно виявлено у різних соціальних шарах [5].

Отже, «... на сьогоднішній день поняття - *культурне надбання* розширюється - зазначається в статті «*Культурна спадщина*», розміщеній на офіційному сайті ЮНЕСКО, - і включає чимало здобутків культури, як минулих, так і сучасних. Часом «*культурне надбання*» не завжди означає одну і ту ж річ чи явище. За останнє десятиліття це поняття зазнало багатьох глибинних змін. Спочатку до нього зараховували виключно монументальні залишки культур, але згодом виникла необхідність до *культурного надбання* зараховувати нові категорії, як-то зі сфери нематеріального, етнографічного, індустріального *надбання*. Розуміння *культурного надбання* в наш час - відкрите, воно відображає живу культуру сьогодення, яка несе в собі частку минулого» [6].

Міжнародні документи, підписані за сприяння ICOMOS

Венеціанська хартія, прийнята International Council on Monuments and Sites, або ICOMOS (Міжнародною радою пам'ятників і ділянок), в 1956 р. і видана ними у 1966 р., є важливою сучасною віхою для продовження збереження культурної спадщини. Документ підкреслює значення і важливість поваги до первинної матерії; точності документації будь-якого втручання; вкладів усіх періодів до характеру будівлі; обслуговування історичних будівель при їх використанні в соціально корисних цілях. Хартія виокремлює таку основну доктрину: тепер прийнято підходити до контакту з історичними будівлями з відповідною філософією.

Венеціанська хартія супроводжує чимало інших стандартів, хартій, формальних рекомендацій і угод щодо збереження *надбання*. Вони забезпечують неоціненне керівництво для практиків, які працюють у сфері побудови системи збереження і налагодження структури стосовно здійснення захисту та підвищення значення історичного довкілля. Найсуттєвішими з тих, що мають погодження ICOMOS, є:

Флорентійська хартія (The Florence Charter) щодо Historic Gardens (Історичні сади) 1982 р. Допомогає визначити межі історичного саду та його архітектурні складові, що становлять історичний пейзаж. Підкреслює потребу в ідентифікації і переліку історичних садів та забезпеченні філософією управління обслуговуванням, збереженням, відновленням і реконст-

рукцією цих садів. У своїх принципах в багатьох випадках керується Венеціанською хартією.

Вашингтонська хартія (The Washington Charter) щодо The Conservation of Historic Towns and Areas (Збереження історичних міст і місцевостей) 1987 р. Документ має особливе значення, оскільки в ньому розглядаються широкі принципи планування і захисту історичних міських місцевостей.

Хартія щодо захисту і управління археологічною спадщиною (The Protection and Management of the Archaeological Heritage) 1990 р. Розглядає археологію в таких ракурсах, як: визначення; інтегрована політика захисту; законодавство; огляд; обслуговування і збереження; презентація; реконструкція; міжнародне співробітництво.

Рішення симпозиуму щодо включення сучасної архітектури в давні групи споруд (The Introduction of Contemporary Architecture into Ancient Groups of Buildings) 1972 р. підкреслює потребу у відповідному використанні маси, масштабу, ритму і проявів та попередження імітації.

Рішення щодо збереження малих міст («Conservation of Smaller Towns») 1975 р. розглядає потенційні загрози таким містам. Серед них відзначено: недостатність економічної діяльності; виїзд населення; руйнування структур внаслідок додання нових елементів. Зазначаються заходи щодо пристосування містечок до сучасних умов. У документі також подано методику протидії цим загрозам.

Амстердамська декларація Конгресу Європейської архітектурної спадщини (Congress on the European Architectural Heritage) 1975 р. У документі підкреслюється значення архітектурного надбання. Розглядаються дії, які б сприяли зацікавленню у збереженні архітектурного надбання у фірм та фондів. Наголошується на важливості об'єднання вищенаведеної спадщини з міськими та регіональними процесами планування.

Хартія щодо культурного туризму 1976 р.. Наведено перелік позитивних і негативних ефектів культурного туризму для пам'яток і місцевостей.

Декларація Тлакскала (Tlaxcala Declaration) стосовно повернення малих природних ареалів (The Revitalisation of Small Settlements) 1982 р. Розглядаються ініціативи щодо охорони общин, які мешкають у невеликих ареалах і в традиційному оточенні.

Хартія Бера (The Burra Charter) 1981 р. - австралійська хартія ICOMOS для збереження місць культурного значення. Розвиває принципи, деталізовані у Венеціанській хартії з урахуванням

австралійських вимог. Вона містить всебічний перелік визначень: місця, матерії, збереження, відновлення, реконструкції, адаптації та спільного використання. У документі також запроваджується поняття «культурного значення»: вимагається, щоб для кожного місця, яке планується зберігати від будь-якого втручання, визначалася естетична, історична, наукова або соціальна цінність для минулих, сучасних і майбутніх поколінь. Зазначено принципи дій щодо збереження, які передбачають практичне застосування.

Хартія Аплтона (The Appleton Charter) із захисту від збільшення забудови довкілля (The Protection and Enhancement of the Built Environment), прийнята ICOMOS у Канаді 1983 р. Розглядаються рівні втручання в історичне довкілля (подано відповідну документацію) і відзначається, що повага до оригінальної матерії є фундаментальною основою для посилення захисту.

Хартія зі збереження місцевостей з цінною культурною спадщиною (Conservation of Places of Cultural Heritage Value) (ICOMOS, Нова Зеландія, 1992 р.). Забезпечує всебічне визначення процесів, що здійснюються з метою збереження, і викладає принципи ставлення до місцевостей з культурною спадщиною в Новій Зеландії. Документ здійснив спробу забезпечити систему поглядів як керівних принципів для відповідної професійної діяльності. Хоча використання документа передбачено в Новій Зеландії, основні принципи є загальними й успадковують концепцію Венеціанської хартії.

Хартія щодо збереження історичних міст і місцевостей Сполучених Штатів Америки (американський ICOMOS, 1992 р.) озвучує твердження про важливість історичного міста, околиць і місцевостей та оголошує основні напрями діяльності щодо проблем збереження у послідовному та повному обсязі.

Керівні принципи для освітніх закладів, що навчають зберігати пам'ятники, ансамблі та місцевості (Guidelines for Education and Training in the Conservation of Monuments, Ensembles and Sites) 1993 р. Мета документа - запровадження стандартів і керівних принципів щодо збереження історичних будівель, історичних місцевостей та міст, археологічних ділянок та культурних пейзажів в освітні заклади для навчання. Підкреслюється необхідність розвитку цілісного підходу до надбання і потрібних для цього навичок.

Основні міжнародні документи, підписані за сприяння UNESCO

Рекомендації відносно захисту на національному рівні культурної і природної спад-

щини (Recommendations Concerning the Protection at National Level of the Cultural and Natural Heritage) 1972 р. Визначають межі *культурного* та природного *надбання* і розглядають загальні принципи організації, послуг і захисних заходів на фінансовому, адміністративному та науково-технічному рівнях.

Угода щодо захисту світової культурної і природної спадщини (Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage) 1972 р. У документі запроваджено поняття світових ділянок *надбання*.

Рекомендації стосовно охорони та сучасної ролі історичних місцевостей (Recommendations Concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas) 1976 р. Наступний детальний документ, що забезпечує чималий набір стандартів і принципів для збереження історичного навколишнього середовища [7].

Таким чином, хартії та стандарти повинні розглядатися як збірник керівних принципів для прийняття оптимального рішення щодо специфічних проблем збереження культурного надбання. Основу переважної більшості документів формують такі складові: аналіз місця, мінімальне втручання в історичну матерію, повний перелік документації, шанобливе ставлення до вкладу

зберігання різних періодів та епох, відстоювання оригінальності, вимогливість до цілісного подання історичного довкілля.

Попри значний відрізок часу, що минув з моменту прийняття конвенції «Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» (1972 р.), єдиної методики для визначення поняття *культурного надбання* досі не вироблено. В кожній із сфер культури (архітектура, скульптура, образотворче мистецтво тощо) існують свої нормативно-правові акти та інші документи, які регламентують порядок визначення.

Отже, всі вищенаведені документи підтверджують, що на цей момент немає єдиного визначення поняття *культурне надбання*. А враховуючи те, що на одному з останніх засідань ЮНЕСКО у травні 2003 р. у Амстердамі (в якому серед країн СНД взяла участь лише Грузія) визначалися шляхи «...охорони традицій місцевого значення і інших видів невідчутного (духовного) культурного надбання...», що передбачає оцінку та використання методів місцевих громад - поряд з традиційними системами управління, які застосовуються в сучасних планах управління *культурним надбанням*» [8], питання досліджень у сфері *культурного надбання* стають ще нагальнішими.

- . Україна в міжнародно-правових відносинах. - Кн. 2. Правова охорона культурних цінностей / Відп. ред.: акад. НАН України Ю. С. Шемученко та д-р юрид. наук В. І. Акуленко. - К.: Юрінком Інтер, 1997. - С. 21-22.
- . Davison G. The Meanings of Heritage II <http://www.rpd.cas.gov.au/soer/source/744/index.php?PHPSESSID=e0Cal4ef61aa5dc42ac0c00466f4ca06>
- . Davison G. The use and abuse of Australian history II <http://www.rpd.cas.gov.au/soer/source/369/index.php?PHPSESSID=e0cal4ef61aa5dc42ac0c00466f4ca06>

- 4. Cultural Heritage II <http://www.rpd.cas.gov.au/soer/her/6/index.php>
- 5. Rafael Tovar de Teresa. Mexico's Cultural heritage II http://www.mexicodesconocido.com.mx/english/cultura_y_sociedad/arte/detalle.cfm?idsec=14&idsub=52&idpag=522
- 6. Культурное Наследие II <http://www.unesco.org/culture/heritage/>
- 7. Gillon G. K. Cultural Heritage Charters and Standarts II <http://gillonj.tripod.com/culturalheritagechartersandstandards/>
- 8. World Heritage Conference II <http://www.unesco.nl>

D. Zaharevych

EVOLUTION OF CONCEPT « CULTURAL PROPERTY »

Documents are analysed in the article, on the questions of guard and use of cultural property. This analysis allows to trace the change of accents in the process of forming of world motion in relation to the maintainance of cultural property. Although on the whole these conventions charters and legislative acts do not yet make the completed system, but on the whole make normative foundation for collaboration of the states in this region.